

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**ЕКОНОМІЧНИЙ
РОЗВИТОК УКРАЇНИ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР**

Монографія

За редакцією *В.Д. Базилевича,*
Н.І. Гражесвської, В.В. Вірченка

Київ
Видавництво Ліра-К
2022

*Рекомендовано до друку вченою радою економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Протокол № 4 від 16 грудня 2021 р.*

Рецензенти:

Тарасевич Віктор Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки, політичної економії та управління Національної металургійної академії України;

Кириленко Володимир Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Економічний розвиток України: концептуальні засади та інституційний вимір : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. В.Д. Базилевича, д.е.н., проф. Н.І. Гражевської, д.е.н. В.В. Вірченка. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. – 430 с.

ISBN 978-617-520-276-0

Монографію присвячено комплексному аналізу особливостей і концептуальних засад сучасного соціально-економічного розвитку національної економіки. Визначено цільові орієнтири трансформації економічної моделі у контексті прогресивного соціально-економічного розвитку країн світу в XXI ст., досліджено вплив інституційних чинників на процеси конвергентно-дивергентного розвитку національних економік в умовах глобалізації. Дослідження детермінант і пріоритетів соціально-економічного розвитку України ґрунтується на поглибленому аналізі цифровізації економіки як одного з викликів для конкурентних відносин, інституційного забезпечення державного регулювання структурної трансформації економіки України, ролі соціальної інклюзії у прискоренні макроекономічної стабілізації економіки, стратегічних пріоритетів розвитку інтелектуального капіталу і національної інноваційної системи в Україні. Видання узагальнює результати наукових досліджень викладачів кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки та фахівців Міждисциплінарного аналітичного центру соціально-економічного добробуту та психічного здоров'я Київського національного університету імені Тараса Шевченка, є логічним продовженням науково-дослідної теми «Концептуальні засади та інституційний вимір сучасної макроекономічної стратегії України».

Для державних службовців, науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей, а також усіх, кого цікавлять концептуальні засади та перспективи соціально-економічного розвитку України.

Монографію видано в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. Думки та погляди, викладені у монографії, є точкою зору авторів та не обов'язково відображають позицію Посольства Швеції в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE).

УДК 330.3(477)(02)

ISBN 978-617-520-276-0

© Колектив авторів, 2022
© Видавництво Ліра-К, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
----------------	---

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ 15

- 1.1. Економічне знання в рефлексіях сучасної епістемології (*Базилевич В.Д., Ільїн В.В.*) 15
- 1.2. Реалізація цілей суспільного добробуту в умовах глобальних викликів і потрясінь ХХІ ст. (*Базилевич В.Д., Гражєвська Н.І., Мостепанюк А.В.*) **Ошибка! Закладка не определена.**
- 1.3. Концептуальні засади розвитку бізнес-платформ в умовах цифрової трансформації економіки (*Ігнатюк А.І., Гончарук І.В.*) **Ошибка! Закладка не определена.**
- 1.4. Теорія і модель цифрової трансформації споживчих цінностей в шеринговій економіці (*Осецький В.Л.*) **Ошибка! Закладка не определена.**
- 1.5. Методологічні засади дослідження економічних функцій держави: логіко-історичний підхід (*Назаров І.В.*) **Ошибка! Закладка не определена.**
- 1.6. Методологія наукового аналізу рівня життя в системі соціально-економічних відносин (*Томчук-Пономаренко Н.В.*) **Ошибка! Закладка не определена.**

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ **Ошибка! Закладка не определена.**

- 2.1. Інституційні середовища, їх типологія, якість та перспективи розвитку (*Маслов А.О.*) . **Ошибка! Закладка не определена.**
- 2.2. Інституційні чинники конвергентно-дивергентного розвитку національних економік в умовах

- глобалізації (*Гражевська Н.І., Шемахіна І.В., Заваженко А.О.*)....**Ошибка! Закладка не определена.**
- 2.3. Трансакційні витрати як інституційний чинник економічного розвитку (*Гайдай Т.В., Любченко О.В.*)..... **Ошибка! Закладка не определена.**
- 2.4. Інституційні аспекти забезпечення суспільного добробуту в трансформаційній економіці (*Слухай С.В., Борщенко Т.І.*).**Ошибка! Закладка не определена.**
- 2.5. Поведінкові передумови сучасного економічного розвитку (*Нестеренко О.П., Здвізова М.В.*)**Ошибка! Закладка не определена.**
- 2.6. Інституційне забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки (*Демидюк О.О., Колоша В.В.*) **Ошибка! Закладка не определена.**
- 2.7. Взаємозв'язок між макроекономічною стратегією країни та її національною моделлю розвитку на прикладі країн з транзитивною економікою (*Лозова Г. М., Клименко В.В.*).....**Ошибка! Закладка не определена.**
- 2.8. Інституціоналізація національної інноваційної системи України (*Кирильчук О.В., Савчук Н.В.*).....**Ошибка! Закладка не определена.**

РОЗДІЛ 3. ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО

РОЗВИТКУ УКРАЇНИОшибка! Закладка не определена.

- 3.1. Конкурентна політика України в умовах цифрової економіки (*Ігнатюк А.І., Чередніченко Д.П.*).....**Ошибка! Закладка не определена.**
- 3.2. Сутність і пріоритети розвитку інтелектуального капіталу як основи інноваційної модернізації національної економіки (*Вірченко В.В., Вірченко В.В.*) **Ошибка! Закладка не определена.**
- 3.3. Інституціоналізація структурної трансформації економіки України (*Ходжаян А.О., Ходжаян А.Р.*) **Ошибка! Закладка не определена.**

- 3.4. Макроекономічна стабілізація України на засадах соціальної інклюзії (*Красота О.В.*).... **Ошибка! Закладка не определена.**
- 3.5. Стратегічні пріоритети формування та розвитку національної інноваційної системи в Україні (*Залєвська-Шишак А.Д., Шишак А.О.*)..... **Ошибка! Закладка не определена.**
- 3.6. Цифрові технології як складова макроекономічного розвитку України (*Селезньова Р.В.*)... **Ошибка! Закладка не определена.**

ВИСНОВКИ Ошибка! Закладка не определена.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ... Ошибка! Закладка не определена.

ПЕРЕДМОВА

Розвиток національної економіки безпосередньо впливає на соціальний добробут та економічне благополуччя населення будь-якої країни. Дестабілізація глобальної економіки і підвищення волатильності міжнародних ринків на тлі стрімкого поширення епідемії коронавірусу стали справжнім викликом для національних економічних систем. В останні роки практично у всіх країнах світу відбувається економічний спад: знижуються темпи зростання валового внутрішнього продукту, скорочуються реальні доходи населення, підвищується рівень безробіття.

В умовах наростаючої економічної нестабільності системна трансформація державної економічної політики та національної економіки з метою адаптації до нових економічних умов і забезпечення стійкого економічного розвитку є однією з найактуальніших проблем, що вимагає належного наукового осмислення. Крім того, успішний перехід країн Європи, США, Японії та деяких інших країн світу до постіндустріального розвитку лише підкреслив технологічне відставання України та необхідність інноваційної модернізації національної економіки. Усе це вимагає реалізації в Україні адекватної вимогам часу стратегії економічного розвитку, орієнтованої на підвищення конкурентоспроможності національної економіки у глобальному ринковому середовищі.

Поступове зростання ролі нематеріальних духовних потреб людства, стрімкий розвиток науково-технічної діяльності, віртуалізація економічних відносин і становлення Індустрії 4.0 змінюють ландшафт глобального економічного середовища та зумовлюють переформатування системи міжнародних ринків товарів і послуг. Як наслідок, в умовах постіндустріальних трансформацій інновації, бізнес-платформи, інтелектуальний капітал, соціальна інклюзія, зелений бізнес швидко перетворюються у важливий інструмент стимулювання соціально-економічного зростання та модернізації економіки.

Структурні зміни у глобальному економічному середовищі не лише формують базис економічної системи постіндустріального

типу, а й прямо впливають на економічне благополуччя населення країн світу. Досягнення цілей суспільного добробуту в умовах глобальних викликів потребує розроблення та імплементації нових підходів у стратегічному управлінні розвитком національної економіки. Суперечливий характер, складність і багатоаспектність процесів, що є основою економічного розвитку, дискусійність теоретичних поглядів на ключові детермінанти економічного зростання та механізм його інституційно-організаційного забезпечення, а також волатильність та загальна дестабілізація світової економіки в умовах пандемії COVID-19 свідчать про необхідність комплексного наукового аналізу особливостей, суперечностей і детермінант економічного розвитку національної економіки в контексті обґрунтування концептуального каркаса та прикладного інструментарію стимулювання економічного зростання України.

Незважаючи на понад трьохсотрічну історію еволюції економічної науки, дослідження сутності, механізму та детермінант економічного розвитку не лише не втрачає актуальності, а, навпаки, перетворюється на одне із найважливіших питань сучасної економічної науки та господарської практики. Економічне зростання та соціально-економічний добробут нації сприяють дослідженню цього предметного поля, йому присвячені численні праці як іноземних, так і вітчизняних науковців.

Відаючи належне результатам наукового пошуку українських та іноземних дослідників, а також визнаючи фундаментальну наукову цінність глибокого опрацювання і ретроспективного аналізу моделей економічного зростання зазначимо, що у сучасній економічній науковій літературі приділяється недостатньо уваги міждисциплінарному аналізу особливостей, суперечностей і детермінант економічного розвитку України у світлі глобальних викликів та потрясінь XXI ст. Актуальність і гострота проблеми забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у глобальному економічному середовищі також підвищують теоретичне і практичне значення наукового обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики стимулювання економічного розвитку України.

Метою написання монографії є розкриття теоретико-методологічних засад дослідження соціально-економічного розвитку, інституційно-організаційного забезпечення функціонування і розвитку

національної економіки в глобальному економічному просторі, а також визначення ключових детермінант і пріоритетів соціально-економічного розвитку України в умовах невинної постіндустріальної трансформації глобального економічного середовища.

У монографії визначено цільові орієнтири трансформації економічної моделі у контексті прогресивного соціально-економічного розвитку країн світу в XXI ст., досліджено вплив інституційних чинників на процеси конвергентно-дивергентного розвитку національних економік в умовах глобалізації, проаналізовано роль цифровізації економіки як одного з викликів для конкурентних відносин, інституційного забезпечення державного регулювання структурної трансформації економіки України, ролі соціальної інклюзії у прискоренні макроекономічної стабілізації економіки, стратегічних пріоритетів розвитку інтелектуального капіталу і національної інноваційної системи в Україні та низку інших важливих чинників, які впливають на розвиток економічної системи нашої держави.

Видання узагальнює результати наукових досліджень викладачів кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка у межах науково-дослідної теми «Концептуальні засади та інституційний вимір сучасної макроекономічної стратегії України», а також наукові здобутки фахівців Міждисциплінарного аналітичного центру соціально-економічного добробуту та психічного здоров'я Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікація цієї праці стала можливою завдяки Ініціативі з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні.

У першому розділі монографії розкрито методологічні та концептуальні засади дослідження сучасного соціально-економічного розвитку виходячи з того, що провідним ресурсом розвитку цивілізації і людини є знання. В епоху стрімких соціально-економічних і політичних перетворень, за когнітивної полізмістовності сучасних епістемологічних процесів економічне знання постійно трансформується, здійснює безперервний діалогічний рух від існуючої реальності (простого) до майбутнього (складного). При цьому основним трендом сучасного економічного знання є синтез різних когнітивних практик у контексті постнекласичних методологій.

З урахуванням цільової спрямованості сучасного соціально-економічного розвитку автори висвітлили еволюцію теорії суспільного добробуту, формування концепції соціального ринкового господарства та її реалізацію на практиці розбудовою держави загального добробуту в європейських країнах у другій половині ХХ ст. Проаналізовано причини кризи держави загального добробуту на межі ХХ–ХХІ ст. Акцентовано увагу на глобальних викликах і потрясіннях світової економіки, що посилюють цю кризу, зокрема порушенні взаємозалежності між часткою державних соціальних відрахувань та рівномірністю розподілу доходів населення, зміні структури державних соціальних видатків, міграційній кризі тощо. Класифіковано мегатренди розвитку глобальної економіки, що змінюють конфігурацію глобальних ризиків і загроз та впливають на суспільний добробут. Доведено, що соціально спрямована політика окремої держави не спроможна вирішити проблеми суспільного добробуту на глобальному рівні, а отже, необхідно трансформувати державу загального добробуту в сервісну, провідними функціями якої є надання послуг у сфері розвитку людського, інтелектуального та соціального капіталів, залучення бізнесу до вирішення соціальних проблем на засадах корпоративної соціальної відповідальності та ін.

З урахуванням того, що в сучасних реаліях цифрова трансформація стала необхідною умовою стійкого соціально-економічного розвитку, автори продемонстрували, що впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій у всі сфери людської життєдіяльності зумовлює виникнення нових суб'єктів ринкових відносин, одними з яких є бізнес-платформи, що модифікують структуру ринку та механізм його функціонування. У монографії висвітлено сутність, характерні ознаки й види бізнес-платформ, розкрито теоретичні засади їх розвитку та функціонування в умовах цифрової трансформації національної економіки, проаналізовано інституційне забезпечення державного регулювання бізнес-платформ та запропоновано напрями його вдосконалення.

Мегатренди сучасних соціально-економічних перетворень спонукали до дослідження нової моделі цифрової трансформації споживчих цінностей у шеринговій економіці, покликаної революціонізувати споживання товарів і послуг за активного впровадження інформаційних технологій. У монографії розкрито особливості споживчої поведінки у процесі формування принципово

нових ланцюжків доданої цінності в цифровій економіці та доведено, що цифровізація виводить економіку спільного споживання на новий рівень виробничих послуг, формуючи загальну модель шеринга як симбіоз виробництва, обміну і споживання, поступово вписуючи цю систему в модель сучасного соціально-економічного розвитку.

Автори довели, що на нинішньому етапі розвитку світової економіки ефективний захист національних інтересів в умовах посилення тиску з боку наднаціональних управлінських структур і транснаціональних корпорацій потребує від сучасних держав оптимізації їхніх економічних функцій, що зумовлює актуальність ретроспективного аналізу останніх на основі поєднання логічного та історичного методів дослідження. Отже, у монографії розкрито логіку розгортання та ускладнення функцій держави, а також осмислено динамічний вплив усього комплексу екзо- і ендогенних чинників економічного розвитку на переважання в економічній політиці держави у певний історичний період тієї чи іншої функції.

З урахуванням зазначеного в монографії розкрито методологію наукового аналізу рівня життя у системі соціально-економічних відносин, доведено необхідність подолання спрощеного, переважно вузькоекономічного підходу до розуміння цієї категорії, яка за своїм значенням є системоутворювальною.

У другому розділі монографії розкрито інституційний вимір функціонування і розвитку національної економіки у глобальному економічному просторі. Інституційна проблематика в дослідженні суспільних і економічних процесів та явищ не обмежується тими традиційними питаннями, які стосуються сутності інституцій та їх структури. Важливим і нагальним є також з'ясування перспектив подальшого розвитку інституційних середовищ, виходячи з потреб і завдань, які стоять перед національною економікою в умовах глобальних викликів та загроз.

Автори висвітлили суперечливу єдність конвергентно-дивергентного розвитку національних економік в умовах глобалізації на основі аналізу динаміки показників β -конвергенції та δ -конвергенції 39 розвинених країн, 156 країн, що розвиваються, та країн з ринком, сформованим за період 2000–2020 рр. Здійснено кластерний аналіз інституційно-економічного розвитку 48 країн світу в 2010 та 2019 рр., за результатами якого виокремлено чотири групи країн, виявлено міжкластерне переміщення окремих країн і доведено, що

інституційні чинники не лише зумовлюють конвергенцію національних економік, а й посилюють їх дивергенцію внаслідок неконгруентності інституційних трансплантацій та виникнення глобальних інституційних дисбалансів. На цій основі автори обґрунтували необхідність інституційно-організаційного впорядкування світової економіки з урахуванням конвергентно-дивергентного розвитку національних економік в умовах глобалізації.

Розкрито особливу роль трансакційних витрат як невід'ємного інституційного чинника складного і до кінця не пізнаного механізму розвитку ринкової економіки, проаналізовано взаємозв'язок між якістю інституційного середовища і рівнем трансакційних витрат, групування детермінант трансакційних витрат, що впливають на економічний розвиток. Регресійний аналіз засвідчив їх вплив на динаміку ВВП економіки України, а також продемонстрував, що формування ефективного інституційного порядку, який би забезпечував зниження трансакційних витрат, є не лише показником якості інституційного середовища, а й потужним драйвером або рушієм економічного розвитку, тому має стати важливим стратегічним напрямом розвитку економіки України.

Доведено, що ефективність наявних інституцій, зокрема економічних, суттєво впливає на рівень суспільного добробуту. Підвищення якості функціонування економічних інституцій, включно зі ступенем їх інклюзивності, сприяє зростанню суспільного добробуту, що є надзвичайно актуальною проблемою для постсоціалістичних країн, у багатьох із яких інституційна складова економічної системи характеризується значною недосконалістю. Результати аналізу статистичних даних довели, що Україна має значні резерви удосконалення економічних інституцій, зокрема в аспекті захисту права власності, протидії корупції, удосконалення фінансових інституцій, тому запровадження подальших системних заходів у цих напрямках сприятиме зростанню її суспільного добробуту.

Розкрито значення поведінкових чинників сучасного економічного розвитку. Доведено, що сучасні наукові розвідки є ближчими до реальності, адже поступово предметом досліджень стає не лише результат економічного вибору, а й процеси та чинники, які на нього впливають. Проаналізовано альтернативні теорії, що заперечують концепцію раціонального суб'єкта, визнають поведінку індивідів ірраціональною і фрагментарною. Обґрунтовано, що спростування неокласичної гіпотези незалежності та

внутрішньої визначеності економічної поведінки є поштовхом до досліджень методів впливу на поведінку індивідів.

У рамках аналізу інституційного середовища в Україні автори висвітлили зарубіжний досвід щодо формування й забезпечення якості інституцій, визначили шляхи адаптації й імплементації такого досвіду в Україні з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки у глобальному економічному просторі. Проведене дослідження дало змогу констатувати тісний зв'язок між інституційною складовою і рівнем конкурентоспроможності економіки України та довести, що інституційні «прогалини», пов'язані з корупцією, функціонуванням судової системи та органів державної влади, захистом прав власності, негативно впливають на конкурентоспроможність України на світовій арені.

На основі аналізу значного емпіричного матеріалу в монографії визначено, що рівень нинішнього розвитку України не відповідає її економічному, природному та науково-технічному потенціалу через незавершеність економічних реформ, розпочатих у 90-ті роки ХХ ст., тоді як Польща, Чехія, Угорщина і Китай, що обрали інші макроекономічні стратегії розвитку, сьогодні суттєво випереджають Україну за показниками економічного розвитку та рівнем добробуту нації. Дослідження взаємозв'язку між макроекономічною стратегією країни та національною моделлю її розвитку низки країн із транзитивною економікою дало змогу провести порівняльний аналіз ефективності національних моделей транзиту від командно-адміністративної економіки до ринкової.

Дослідження інституціоналізації національної інноваційної системи України виявило її недостатню ефективність через збереження рудиментів централізованого бюрократичного управління. Виходячи з того, що конкуренція може стати потужним поштовхом до появи новітніх результатів виробництва з високим комерційним потенціалом та спроможних повною мірою задовольнити соціально-економічні потреби суспільства, автори запропонували модель її інноваційного розвитку для подолання недостатньої інноваційно-технологічної конкурентності економіки України на міжнародному ринку.

У третьому розділі монографії обґрунтовано детермінанти і пріоритети соціально-економічного розвитку України з урахуванням цільових орієнтирів трансформації економічної моделі майбутнього у тренді прогресивного соціально-економічного

розвитку країн світу в ХХІ ст. За даними щодо ринкової капіталізації найбільших компаній світу зроблено висновки про суттєве зростання компаній із бізнес-моделлю платформ. Висвітлено результати дослідження щодо зростання темпів цифровізації бізнесу. Цифровізація охоплює багато сфер життя людини, суспільства та підприємницької діяльності, тому проілюстровано необхідність адаптації конкурентної політики до реалій економіки ХХІ ст. з урахуванням політики захисту персональних даних, захисту прав споживачів, галузевого регулювання, фінансової політики та свободи слова. Обґрунтуванню перспектив розвитку конкурентної політики в Україні послуговували експертні звіти ОЕСР, США, Великої Британії, Японії за 2017–2020 рр. та приклади правозастосування Антимонопольного комітету України на цифрових ринках.

Доведено, що на постіндустріальній стадії цивілізаційного розвитку інтелектуальний капітал є головним акселератором економічного зростання та основоположним чинником конкурентоспроможності національної економіки. Досліджено сутність, структуру й механізм відтворення інтелектуального капіталу. Аналіз статистичних даних міжнародних організацій та Державної служби статистики України показав, що на противагу країнам із розвинутою економікою, значна частина акумульованого в Україні інтелектуального капіталу так і залишається незадіяною у суспільному виробництві. Результати аналізу стали основою для розроблення практичних рекомендацій щодо державного стимулювання розширеного відтворення інтелектуального капіталу в Україні.

Дослідження еволюції державної структурно-галузевої політики України, а також інституційного забезпечення державного регулювання структурної трансформації національної економіки розкрило причини недосконалої державної структурно-галузевої політики. Автори визначили напрями удосконалення системи інституційного забезпечення структурної модернізації національної економіки, серед яких: обґрунтування пріоритетів структурної політики на основі низки критеріїв відповідно до найактуальніших завдань структурної перебудови в Україні (стимулювання економічного зростання, підвищення технологічності виробництва, забезпечення економічної безпеки, зниження енергоємності виробництва, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх

ринках, сприяння зайнятості населення тощо); передбачення у програмних документах не лише системи заходів, завдань і планових (реалістичних) показників, а й сукупності матеріальних, фінансових і трудових ресурсів для досягнення визначених цілей та багатоваріантності джерел залучення цих ресурсів; запровадження моніторингу виконання програм структурної перебудови на основі формування індикаторів ефективності реалізації завдань структурної модернізації економіки.

У монографії проаналізовано джерела та ризики макроекономічної дестабілізації національної економіки в умовах пандемії COVID-19, розглянуто ймовірні сценарії макроекономічної стабілізації різних національних економік, у тому числі України, до та після кампанії із масової вакцинації. Обґрунтовано можливість використання соціальної інклюзії для подолання пандемії COVID-19 і протидії зростанню соціально-економічної нерівності. Представлено авторське тлумачення змісту соціальної інклюзії і трьох найважливіших форм її прояву. За результатами проведеного дослідження зроблено висновок щодо можливості використання соціальної інклюзії для прискорення макроекономічної стабілізації національних економік, насамперед через таку її форму, як рівний доступ до трудової і підприємницької діяльності.

Досліджено сутність національної інноваційної системи з позиції міждисциплінарного підходу та окреслено характеристики національних інноваційних систем. З аналізу міжнародних рейтингів визначено рівень реалізації інноваційного потенціалу України та динаміку його значень за період 2014–2020 рр. Охарактеризовано нормативно-правову базу інноваційної діяльності в Україні, виділено структурні елементи, наявні в інноваційній системі. Визначено стратегічні пріоритети формування та розвитку національної інноваційної системи в Україні.

Проаналізувавши стан і напрями розвитку цифрової трансформації економіки України, автори акцентували увагу на новітніх напрямках для впровадження цифрових технологій; шляхах удосконалення стратегії цифрового уряду, доповненої планом дій та інструментами оцінювання їх впливу; визначенні управлінської структури, що забезпечує ресурси для розроблення й координації реалізації цифрової стратегії; необхідності оновлення нормативно-правової бази та фінансування розроблення ключових інструментів для роботи з цифровими технологіями й активним їх

впровадженням у державному секторі; розвитку навичок роботи з цифровими даними і технологіями у державному секторі.

Питання, досліджені в монографії, без сумніву, складні й не можуть бути вичерпані в межах однієї наукової роботи. Авторський колектив усвідомлює багатоаспектність і дискусійність проблеми забезпечення економічного розвитку України в умовах глобалізації і сподівається, що висвітлені в монографії результати досліджень будуть корисними для державних службовців, науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей, а також усіх, кого цікавлять концептуальні засади та перспективи соціально-економічного розвитку України.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Економічне знання в рефлексіях сучасної епістемології

Розуміння того, що є людина, коли вона з'явилася, в чому її призначення, як влаштований світ і що в житті є найважливішими цінностями, залежить від долучення до перевіреного соціально-економічним досвідом колосального масиву знань, який постійно розширюється. В сучасному суспільстві, розвиток якого дедалі більше визначають інформаційно-цифрові технології, знання ще в більшій мірі виступає основним ресурсом його функціонування і подальшого продуктивного поступу. Воно збагачує нас ідеями, теоріями, відкриттями у сфері штучного інтелекту, методами 3D-візуалізації діяльності мозку, розробки великих даних та багатьма іншими досягненнями. У сукупності вони дають можливість відстежити поширення нових епістемологічних практик, ідей та концепцій. Яке місце в цій парадигмі займає економічне знання? Для з'ясування цього питання потрібно встановити, що є знання в сучасній культурі наукового мислення?

1.1.1. Дискурс знання в концепції «пост-правди». «Знання – це сила» – проголосив на початку епохи Нового часу видатний англійський філософ Френсіс Бекон. Протягом наступних століть беконівська теза стала основним стимулом та ідеалом для розвитку науки, економіки, культури, умовою реалізації соціальних та індивідуальних завдань. Однак попри усталене відношення до знання сьогодні його розуміння знайшло оригінальне вирішення в концепції «пост-правди», зокрема в публікаціях Стіва Фуллера. Його найвідомішу працю «Пост-правда: знання

як гра у владу» перекладено на понад 20 мов. У ній автор стверджує, що пост-права – це реальність нашого життя, хочемо ми цього чи ні, це свого роду «демократія знання» постінформаційної епохи, коли більшістю, яка одержала владу і з нею можливість встановлювати правила для інших, можуть виявитися зовсім не вчені, не ті, хто себе за них видає і навіть не професіонали своєї справи. У цьому сенсі Стів Фуллер як мислитель наполягає на тому, що потрібно вислуховувати різні думки про знання – не лише в науці, а й в інших сферах життя¹.

Концепція «пост-правди» є особливою негативною характеристикою інформації, яка сьогодні значною мірою замінила знання, а також її виготовлення, передачу й отримання споживачем. З точки зору Стіва Фуллера, є дві тенденції використання інформації – *широка публічна* і *вузька академічна*. Академічна тенденція називає пост-правдою інформацію, визнану хибною і недостовірною. Публічна – пост-правдою називає відповідну такій інформації рису сучасного медіа-дискурсу, коли подібну недостовірність, свідомо або ні, допускають, з нею миряться або беруть участь в ній, у тому числі виробництвом фальшивих новин (fakenews).

Невизначеність, розмитість кордонів між істиною та напівправдою, явною помилкою, з продумано підготовленим, запланованим, визначеним обманом – це одна з основних особливостей пост-правди. В умовах пост-правди достовірне знання, істина, перебувають серед багатолікості недостовірного, неістинного. Тому віра в існування істини, а також у те, що вона унікальна і володіє найвищою епістемологічною цінністю, є проблематичною справою подвійно: важко відшукати і зберегти істину, але, мабуть, не менш важко діяти відповідно до неї. Тобто ретельно верифікувати на відповідність істині знання, що надходять, та інформацію.

Потрібно враховувати, що сьогодні широке поширення інформації завдяки мережі Інтернет, соціальним мережам, майже всезагальна інформаційно-цифрова грамотність, колосальний обсяг і доступність потоків інформації – все це ускладнює або робить неможливою перевірку істини у всіх аспектах. У зв'язку з цим одержувач змушений або відмовитися від істини, або сподіватися на її обмежену версію. В результаті під час формування знання,

¹ Fuller S. Post-Truth. Knowledge as a power Game. London; New-York: Anthem Press, 2018.

думки з того чи іншого питання, фактам та істинності речень, які описують явища, відводиться все менш значуща роль, чим суб'єктивним переконанням, довірі, моральним оцінкам і емоціям. Одним із пояснень такої ситуації слугує ідея доступності, або «евристика афекту» – приклад підстановки, в якій відповідь на легке питання (що я в зв'язку з цим відчуваю?) слугує відповіддю на суттєво складніше питання (що я в зв'язку з цим думаю?). З евристики афекту випливає, що «емоційний хвіст виляє раціональною собакою»².

За академічного погляду на речі і явища *вузька* тенденція дослідження пост-правди прагне дати об'єкту, що розглядається, визначення і встановити його властивості, утримуючись від оціночних суджень. *Широкий* погляд, який називає стан реальності пост-правдою, формулює оціночне судження, яке не відповідає критеріям наукової раціональності.

Яке місце в такій ситуації належить істині та істинному знанню? Для Стіва Фуллера істина є «регульовальним ідеалом» будь-якого дослідження, а наукова спільнота – останній арбітр з всіх претензій на знання, загалом прийнятим суспільством. Безумовно, наукова спільнота може в певних речах, навіть суттєвих, помилятися. Однак ця помилка «стає помилкою тільки тоді, коли наукова спільнота говорить, що це помилка, і вона виправлена тільки тоді, коли наукова спільнота говорить про її виправлення»³.

З точки зору пост-правди, боротьба за істину («верітизм») зводиться до завуальованого морального підходу. В його контексті використовують такі псевдо-епістемологічні поняття, як «довіра» і «надійність», в яких характеристику поняття «науковий» пов'язують не лише з корпусом знання, а й з людьми, які визнають це знання. «Псевдо» тому, що «узгодженої специфічної епістемологічної міри цих якостей не існує»⁴. У цій ситуації є небезпека отримати не достовірне, істинне знання, а його підміну, хибне знання. Тобто стати на шлях помилки. У результаті ми одержуємо не істину, а оману. В цьому контексті «довіра»,

² Turner S. Liberal Democracy 3.0. London: Sage, 2003. DOI: 10.4135/9781446217498.

³ Fuller S. Post-Truth. Knowledge as a power Game. London; New-York: Anthem Press, 2018. P. 12.

⁴ Fuller S. Post-Truth. Knowledge as a power Game. London; New-York: Anthem Press, 2018. P. 24.

«надійність» та інші подібні моральні, по суті метафізичні аргументи на користь достовірного, істинного знання не мають під собою достатніх наукових підстав.

Що означає довіряти в науці? Довіра – це якість, наявність якої означає насамперед продуману відмову дослідити претензії на знання відносно самого себе. Після цієї відмови вважається, що її результат має позитивні наслідки. Скоріше внаслідок того, що потрібну роботу по атестації знання на істинність проробила певна «довірена сторона» (вона представлена в особах вчених). З цієї причини довіру можна назвати «флогістемічним» поняттям, оскільки воно нагадує псевдо-елемент «флогістон»⁵.

Виходячи з цього, університет, як ретранслятор і творець знання, наукові спільноти повинні брати участь в руйнуванні «епістемічної довіри» до знань. Університет володіє «корпоративними засобами, завдяки яким навчання було спрямоване на те, щоб навіть найбільш складні теорії, концепції були вирішені в термінах, зрозумілих для студентів з метою їх подальшого використання»⁶.

Довіра, «науковий консенсус» виправдані і потрібні лише тоді, коли наукові авторитети відчувають, що вони перебувають перед загрозою, яка може бути подолана аналітико-методологічним рецензуванням. Зрештою наука демонструє себе як найбільш вільне дослідження з можливих, а це передбачає толерантність до багатьох міждисциплінарних і навіть суперечливих напрямів досліджень, які завжди перебувають перед можливістю рецензування в світлі нових даних.

Економічна наука сьогодні демонструє спонтанне охоплення епістемологічним та методологічним плюралізмом. В силу чого потрібно враховувати, що вироблене нею економічне знання для того, щоб залишатися істинним, повинно бути концептуалізованим. У контексті такого підходу воно і може претендувати на істинність. В іншому випадку економічне знання потрапить в розряд «пост-правди», стане, як ми сьогодні спостерігаємо, інструментом в руках так званих економічних експертів. В сучасній соціології експертного знання проводиться чітка межа між екпертом і експертизою, двох неспівмірних

⁵ Fuller S. Post-Truth. Knowledge as a power Game. London; New-York: Anthem Press, 2018. P. 46.

⁶ Fuller S. Post-Truth. Knowledge as a power Game. London; New-York: Anthem Press, 2018. P. 47–48.